

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Розпочата більше трьох років тому збройна агресія проти України потягнула за собою глобальні наслідки у житті воюючої країни, частина з яких торкнулася перетворень правового поля. На квітень 2025 року офісом Генерального прокурора України було зареєстровано понад 160 тис. злочинів агресії та воєнних злочинів, абсолютну більшість з яких, власне, воєнні злочини (ст. 438 ККУ) й утворюють. Системним наслідком триваючого воєнного стану стала ратифікація Україною Римського статуту МКС та поправок до нього (набув чинності з початком поточного року), а також суттєві взаємопов'язані з нею зміни та доповнення до Кримінального кодексу, серед яких варто відзначити появу в його структурі ст.442-1 «Злочини проти людяності» (ЗУ від 09.10.2024 р. № 4012-IX). Одним із найбільш серйозних міркувань щодо усунення прогалин українського законодавства про кримінальну відповідальність став компліментарний принцип діяльності МКС, відповідно до якого суд не замінює національні судові органи, а розглядає справи щодо найтяжчих міжнародних злочинів у випадках, коли держави «не спроможні» здійснити розслідування таких злочинів або свідомо «ухиляються» від цього¹.

У п. «с» ч. 2 ст. 6 Статуту Нюрнберзького воєнного трибуналу злочини проти людяності були визначені як вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші жорстокі, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, чи переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів з метою вчинення або у зв'язку з будь-яким злочином. Токійська концепція міжнародного злочину (за Статутом Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу фактично дублювала нюрнберзьку, передбачала відповідальність за три групи злочин: проти миру, конвенційні воєнні злочини та злочини проти людяності з ідентичним визначенням останніх [1, с.208].

Римський статут МКС «злочином проти людяності» позначає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усві-

1 Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=11484&conv=9> (дата звернення: 30.04.2025).

домленням такого нападу: а) вбивство; б) винищення; в) оборнення в рабство; г) депортація або насильницьке переміщення населення; ґ) ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; д) катування; е) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; є) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у значенні п. 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; ж) насильницьке зникнення осіб; з) злочин апартеїду; и) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [2].

Перелік злочинів проти людяності, за Статутом, не носить вичерпного характеру, даючи можливість кваліфікувати як такі й інші акти протиправної поведінки схожого характеру, застосовуючи у якості критерію віднесення до такої категорії деліктів фактичне завдання фізичної та/або психічної шкоди потерпілим особам.

Український законодавець у переважній своїй частині відтворив розуміння «злочину проти людяності», передбачене Римським статутом МКС, за окремими винятками. Варто погодитися із твердженням, що міжнародне право не вимагає повного текстуального відтворення у ККУ діянь, які ним заборонені. Головним є встановлення відповідальності за вчинення таких злочинів (інколи склади імplementованих міжнародних норм у національному кримінальному законі можуть формулюватись більш широко) при цьому імplementована до національного законодавства норма має бути сформульована, виходячи зі змісту положень міжнародної угоди і бути не менш конкретною [3, с.456].

Будучи солідарними з науковцями, що не підтримують «механістичного» запозичення положень міжнародних нормативно-правових актів, усе-таки зауважимо на допущених у аналізованій нормі моментах відступу від ст.7 Статуту МКС, що може становити певні труднощі у правозастосуванні. Окрім розходження за змістом, констатуємо певний брак системності у здійсненому кримінально-правовому регулюванні, наявність вад технічного характеру та «перевантаженість» законодавчої конструкції.

Як і для, до прикладу, воєнних злочинів (ст.438 ККУ), злочинам проти людяності важливим є встановлення контекстуального елементу, з приводу сутнісних ознак якого, проте, у науковій літературі спостерігається певна варіативність. М. В. Грушко та А. С. Політова вказують на два спільних злочинам проти людяності елементи: 1) виконавці злочину діють у руслі відповідної державної політики (або плану); 2) діяння, що становлять категорію злочинів проти людяності, і, зокрема, вбивства, тортури, зґвалтування тощо, мають місце у рамках

широкомасштабного чи систематичного нападу проти цивільного населення [3, с.455]. А. В. Андрушко ключовими сутнісними ознаками злочинів проти людяності виділяє: 1) спрямованість проти будь-якого цивільного населення; 2) широкомасштабний або систематичний характер нападу; 3) відсутність необхідного зв'язку з ситуацією збройного конфлікту [4, с.16]. В. Сокурєнко для злочинів проти людяності виділяє такі специфічні ознаки, як контекст широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення та знання про цей контекст. Також науковець, виходячи з базової норми до злочинів проти людяності, вважає логічним та необхідним висновок про необхідність визнання політики держави чи організації щодо нападів на цивільне населення обов'язковим контекстуальним елементом досліджуваної категорії злочинів [1, с.210-211].

Контекстуальний елемент злочинів проти людяності нами обґрунтовано пов'язувати з такими ознаками: 1) підтвердження факту широкомасштабного або систематичного нападу; 2) об'єктом нападу повинне виступати будь-яке цивільне населення; 3) здійснення нападу на підтримку політики певної держави чи організації; 4) усвідомлення виконавцем того, що протиправна поведінка ним реалізована в умовах широкомасштабного або систематичного нападу.

1. Сокурєнко В. Злочини проти людяності сегмент воєнно-насильницької злочинності в контексті російської агресії. *Правові реалії сьогодення : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С.208-214.*
2. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 24.04.2025).
3. Грушко М. В., Політова А. С. Злочини проти людяності: національний та міжнародно-правовий аспект. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 35. С.453-458.* <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10373515>
4. Андрушко А. В. Злочини проти людяності: поняття та сутнісні ознаки. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [Текст] : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С.15-18.*

Ігор МЕДИЦЬКИЙ. Злочини проти людяності: міжнародно-правові та національні аспекти регламентації протиправної поведінки

Стаття присвячена міжнародно-правовим та національним аспектам регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти людяності, особливо важливий у часи триваючої збройної агресії проти України, хід якої супроводжується масштабним вчиненням воєнних злочинів (ст. 438 Кримінального кодексу України), злочину агресії (ст. 437 Кримінального кодексу України), пропаганди війни (ст. 436 Кримінального кодексу України), злочинів проти людяності (ст.442-1 Кримінального кодексу України). На підставі аналізу положень Статутів Нюрнберзького воєнного трибуналу, Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу, Римського статуту Міжнародного крими-

нального суду зроблено висновок про майже абсолютне відтворення ст.442-1 Кримінального кодексу України через розуміння останнього з них.

Наголошено на важливості, при кваліфікації злочинів проти людяності, встановлення контекстуального елементу, який запропоновано пов'язувати з такими ознаками: 1) підтвердження факту широкомасштабного або систематичного нападу; 2) об'єктом нападу повинне виступати будь-яке цивільне населення; 3) здійснення нападу на підтримку політики певної держави чи організації; 4) усвідомлення виконавцем того, що протиправна поведінка ним реалізована в умовах широкомасштабного або систематичного нападу.

Ключові слова: збройна агресія, злочини проти людяності, кримінальна відповідальність, кримінально-правова кваліфікація, контекстуальний елемент.

Ihor MEDYTSKYI. Crimes against humanity: international legal and national aspects of the regulation of unlawful behavior

The article is devoted to international legal and national aspects of the regulation of criminal liability for crimes against humanity, especially important in times of ongoing armed aggression against Ukraine, the course of which is accompanied by large-scale commission of war crimes (Article 438 of the Criminal Code of Ukraine), the crime of aggression (Article 437 of the Criminal Code of Ukraine), propaganda of war (Article 436 of the Criminal Code of Ukraine), crimes against humanity (Article 442-1 of the Criminal Code of Ukraine). Based on the analysis of the provisions of the Statutes of the Nuremberg Military Tribunal, the International Military Tribunal for the Far East, the Rome Statute of the International Criminal Court, a conclusion is made about the almost absolute reproduction of Article 442-1 of the Criminal Code of Ukraine through the understanding of the latter. The importance of establishing a contextual element when qualifying crimes against humanity is emphasized, which is proposed to be associated with the following features: 1) confirmation of the fact of a large-scale or systematic attack; 2) the object of the attack must be any civilian population; 3) the attack was carried out in support of the policy of a certain state or organization; 4) the perpetrator's awareness that his unlawful behavior was carried out in the context of a large-scale or systematic attack.

Keywords: armed aggression, crimes against humanity, criminal liability, criminal legal qualification, contextual element.